

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

*Kindertojás**Magyari nyelviünk gátfutása Bécsben*

Mottó: „Maláriás vidéken nem lehet büntetlenül élni:
ha nem kapom meg a maláriát,
megbetegszem a kinintől.”

Németh László

ILLÚZIÓ

mberi természetünk irtózik a nagy magasságoktól, az ijesztő mélységektől, s szorongásunk támad, ha (mondjuk tengereken túli) irdatlan távolságokra gondolunk. Aki átélte az emigráció riadalmát, az tudja, hogy a közelség mindig illúziót kelt. Ha csak lehet itt maradni! Itt a közelben. A vasfüggöny másik oldalán. Ausztriát, amellyel hajdanában államszövetségben éltünk, mi, új hazát kereső, egykori menekültek, disszidensek nem tekintettük igazi külföldnek. Innen haza lehet járni, bármikor meglátogathatnak az otthon maradottak, s ami a legfőbb: hasonló az életvitel, a stílus „sógoréknál”, sőt a városok, utcák, középületek arculata, üzletek, kávéházak hangulata mindkét fővárosban, Bécsben és Pesten a régi jó békeidőket idézi.

Itt meg lehet maradni magyarnak!

A MŰLT

Bécsben mindig éltek magyarok. A 881-ből ránk marad *Salzburger Annalen* éppen a magyarokkal vívott csata kapcsán említi Bécset *Wenia* szóalakban, ez az első írásos emlék, sőt olyan történelmi monda is fennmaradt, hogy az osztrák főváros a kalandozó magyar hadak egyik táborhelyén jött létre. (A rómaiak Vindobonája egy korábbi történet.)

Jártunk mi itt már Etelközből ki-kitörve, de a honfoglalás utáni évszázadokban lett gyakori hadszíntér a magyarok számára a Bécsi-medence: Szent István király 1030-ban, Mátyás király 1485-ben foglalta el a várost, sőt Kossuth seregei is fenyegették 1848 őszén.

A véső, a kalapács emberei viszont, a pusztító hadvezérekkel ellentétben, felépítették azt, amit dúló hadak leromboltak. Több palota, sőt a Stephansdom jelentős része a Fertőrákoson bányászott lajta-kőből épült, s a mesterek közt erdélyiek is akadtak, leg híresebb történelmi személy Gerhard prépost volt, ő a mongolok elől menekült ide, s halála után a híres székesegyházban temették el.

Alig lehet összeszámlálni azokat a magyar költőket, írókat, tudósokat, akik a középkor és az újkor folyamán hosszabb-rövidebb ideig Bécsben éltek, itt tanultak vagy tanítottak, újságokat szerkesztettek, intézményeket alapítottak: Sylvester János, Bornemisza Péter, Balassi Bálint, Zsámboki János, Hell Miksa, Pázmány Péter, Semmelweis Ignác... A felsorolás végtelen volna.

A korszerű magyar irodalom kezdeteinek színhelye is Bécs volt, a testőrök közül Báróczy, Barcsay, Bessenyei nyitott Nyugatra kaput, itt kezdte el Teleki Sámuel híres Tékájának gyűjtését, itt járt katonai akadémiára Bolyai János, és itt született Széchenyi István. Jelentős a relikviák a felbecsülhetetlen értékű magyar kultúrtörténeti alkotások: máriapócsi könnyező Mária-kegykép, nagyszentmiklósi kincs, magyar főúri paloták sokasága stb.

A T Ö M E G E K

Nyelvvizsgálatra, különösen a jelenlegi nyelvállapot elemzésére azonban jelentéktelen és érdektelen a művelt fők vékony rétegének nyelvi kultúrája. A kozmopolita főnemesség alig vagy egyáltalán nem tudott magyarul, s az írók, tudósok közül csak azok maradtak meg nyelvükben is magyarnak, akik nem telepedtek le véglegesen Bécsben, akik visszatértek a szülőföldre. A többi beolvadt vagy kiöregedett, kihalt.

Megbízható népszámlálási adatunk 1840-ből van, akkor 15 000 bécsi lakos vallotta magát magyar anyanyelvűnek, az Osztrák–Magyar Monarchia idején nőtt ez a szám: 1880–1890 körül 30–40 000 élt itt, 1910-ben 139 000, végül 1991-ben 13 500.

Az adatok jelzik a hullámzást, s ennek a hullámzásnak a XX. században három csúcspontja volt: 1945, 1948 és 1956. Érvágások a nemzet testén, feltöltődések az emigráció számára.

Jelenleg a bécsi magyar lakosság – foglalkozását tekintve – rendkívül vegyes, az utcaseprőtől az orvosprofesszorig mindenhol felbukkan egy-egy magyar. Bűnöző is jócskán. Anyanyelvi állapotuk kevésbé függ a szakmától, elsősorban a család és az (ön)tudat őrzi ideig-óráig azt.

FAKTOROK

Ha valaki Bécs térképe fölé hajol, azonnal szembetűnnek a fő objektumok és útvonalak: Stephansdom, Hofburg, Rathaus, Schönbrunn, Kunsthistorisches Museum, Staatsoper, Burgtheater, Votivkirche, Westbahnhof, Franz Josef Bahnhof, Allgemeine Krankenhaus, Mautner-Markhofses Kinderspital, Prater, a Riesenrad stb. Két legfontosabb útja a Gürtel és a Ring, főtere a Helden Platz, kereskedelmi ütőere a magyarok számára oly emlékezetes vásárlóutca, a Mariahilfer Strasse.

Nem szükséges bécsi lakosnak lenni ahhoz, hogy akár egy sétaút folyamán is beépüljenek ezek a német szavak, tulajdonfőnevek a magyar nyelvű egyén beszédébe. Ha egy jámbor turista, aki a Habsburgok nyári rezidenciájára, a Schönbrunnra kíváncsi, és útbaigazítást kér mondjuk a Simmeringer Hauptstrassén egy bécsi magyartól, a következőt hallja:

Vegyed az U-Bahn dreit, azzal menj a Landstasser Hauptstrasse–Wien Mitte megállóig, szállj át az U-Bahn vierre, az elvisz a Schönbrunnig. A Tiergartennél szállj ki.

A mai magyar bécsi köznyelvben szinte teljesen ismeretlen a *földalatti* vagy a *metró* szó, annak a neve: U-Bahn, és számozásukat is németül mondják. A *villamos* szót is ritkán hallani, az: Strassenbahn, nem is beszélve az elővárosokba kiszáguldozó gyorsvasutak szerelvényeiről, az elegáns Schnellbahnokról.

Íme, egy másik képzeletbeli útbaigazítás, amely csakis makaróni nyelven jöhet létre. Tétélezzük fel, hogy a Westbahnhofon vagyunk, és légi úton szeretnénk hazatérni:

Menj a Strassenbahn tizenhatalccal a Sankt Marx megállóig, itt van a Sankt Marx Friedhof is, amelyikben állítólag Mozart nyugszik, ott eléred a Schnellbahnt, az kivisz a schwechati repülőtérrre.

Néha a két nyelv úgy keveredik, hogy az *út* vagy az *utca* szó megismétlődik anélkül, hogy a beszélő vagy hallgató érzékelné azt.

Például: *A Landstrasser Hauptstrasse utcában, a Rókus gassei U-Bahn megállóban találkozunk a kijáratnál.*

Már itt, ezekben a valóban elkerülhetetlen nyelvi konstrukciókban feltűnhet a toldalékok illesztésének számtalan nehézsége. Agglutináló nyelvünk jelei, ragjai csikorognak, amikor hozzá kell igazítani azokat a német tulajdonfőnevekhez: A Burgtheaterben (vagy -ban?), a Helden Platzon, a Votivkirchénél, a Riesenradot, a Tiergartenbe, a Hofburg-hoz stb.

Nyelvileg semmiben sem különbözik ez a tünet attól a diszkriminatív rendeletről, amellyel nem is olyan rég megtiltották Erdélyben a magyar földrajzi nevek használatát a sajtóban, le kellett írni, hogy Tirgu-Muresben, Miercurea Ciucig, Cluj-Napocára. Ott felháborodást keltett, itt senki sem követeli, mégis elfogadják.

H É T K Ö Z N A P O K

A fenti példák kuriózumoknak tűnhetnek, le is rázza magáról mindenki, ha elhagyja az országot, de a mindennapos életben állandósulnak bizonyos szerkezetek, sztereotípiák, fordulatok. Megszokottakká válnak, nélkülözhetetlenek. Az itt élő magyar (szerb, cseh, horvát, román, lengyel stb.) anyanyelvű magánszemély, család adót fizet, egészségügyi szolgáltatásokat vesz igénybe, munkahelyet keres, szórakozni jár, bevásárol, utazik, s eközben egy más nyelv, a német akadályversenyét kénytelen befutni. A pénzügy az a Finanzamt, az egészségügyi biztosítás Krankenkasse (Versicherung), a nyugdíjostály Pensionsversicherungsanstalt, a munkanélküli segély Arbeitslosen Geld, a rokkantsági nyugdíj Arbeitsunfähigkeits-Pension, a lakbérpótlék Wohnbeihilfe, a nyugdíjkiegészítő az Ausgleichzulage, a gyes a Karenz, a gyermeksegély a Kinderbeihilfe, a körzeti polgármesteri hivatal Magistratisches Amt, a városháza Rathaus, a lakáshivatal Wiener Wohnen és így tovább. A legtöbb szó azért lefordíthatatlan, mert a magyar fordítás nem fedné pontosan az illető osztrák hivatal, juttatás, jutalék, eljárás fogalmát, legalábbis egy itteni beszédhelyzetben érthetetlen volna.

Tételezzük fel, hogy egy magyar nő, aki színmagyar családjával Bécsben él, szabadnapot vesz ki, hogy hivatali dolgait rendezze. Este így számol be férjének a nap eseményeiről:

Először a Magistratisches Amtra mentem, és kivettem az új Personalausweisomat, ne kelljen mindig magammal hordani a Passot. Nagyon rendes volt a Beamte, de átküldött egy másik Abteilungra, vigyek egy igazolást, hogy nincs semmilyen Steuer-hátrálékunk. Megkaptam végre az Ausweisot, olyan a fotó benne, mintha most szöktem volna meg a Zentralfriedhof valamelyik kriptájából. S ha már szabadnapot vettem ki, felugrottam a Hausarzt-hoz, az adott egy Überweisungot a Privatlaborba, csináltassam meg végre a Helikobakter-Atemtestet. Muszáj odamenni, mert azt, sajnos, a Krankenkasse nem fizeti. Neked se ártana végre megcsináltatni egy gasztroszkópiát, mióta nyavalyogsz a gyomroddal. Jolinak van egy jó gasztroenterológus ismerőse. Végül a Verkebrsbüroóban vettem egy Monatskartét, ne kelljen minden utamra Fabrscheit használni.

És most a mindennapi betevő falatokról, a rohamszerű bevásárlásokról, mert itt a legnagyobb méretű a nyelvkeveredés. Elmegy az öttagú magyar család egy irdatlanul nagy Einkaufszentrumba, természetesen az édesanya dirigálja az attakat:

Béla – mondja a férjének –, menj a Sanitätsabteilungra, vegyél egy doboz Ariel Waschpulvert, egy csomag Küchenrollét, Toiletpapiert, aztán Backpapier sincs otthon, pedig délután szeretnék sütni egy tepsis Topfenstrudelt. Addig én a gyerekekkel átmegyek a Lebensmittelre, otthon üres a Küblschränk, se Kaiserfleisch, se Bauchfleisch, pedig csak azt szeretik a fiúk, mindig búst ennének, különösen, ha Pusztagemüse a Beilage. Erika Fischtäpfchent akar és Butterstritzelt, abból megenne egy vagonnal. Juttasd eszembe, hogy a Brotabteilungon, kifele menet vegyünk Bagettet a gyerekeknek, s magunknak Tiroler Rustikalt.

A FORDÍTÁS NEHÉZSÉGEI

Joggal ámuldozhat ezen a szóhalmazon egy magyar médiumban élő olvasó. Miért nem mondják magyarul a színmagyar család tagjai azt, amit otthon anyanyelvükön neveztek meg?

Mindenekelőtt azért nem, mert sok tárgynak, dolognak nincs magyar neve, vagy fordítva: német neve nincs.

Az is nehézséget okoz, hogy az itteni beszédhelyzetben egy szó elveszítené súlyát, igazi jelentését, mert otthon az illető jelenség vagy procedura nem létezik. Félre is vezethet, rossz képzettársításokat is szülhet egy gondatlan fordítás. Még turisztikai könyvekben is felbukkan a Szent István dóm, a Szent István bazilika megnevezés, és sokan a mi magyar királyunkra gondolnak, holott Bécs legnagyobb templomát, a Stephansdomot az első keresztény vértanúról, Stephanusról nevezték el, akit Kr. u. 35-ben köveztek halálra Jeruzsálemben, az őt betemető kövek miatt lett az építők védőszentje.

A legképtelenebb szómagyarítás a *kindertojás* szószörnyeteg, amelyet – sajnos – átvettünk, illetve mi gyártottunk. Nemcsak azért abszurd ez az összetett szó, mert *gyermektojás* nincs, hanem azért is, mert a szó németül *Kinderüberaschug*, vagyis meglepetés gyerekeknek. A csokoládé tojásba elrejtett kis, összerakható szerkezet, tárgy, játék a meglepetés.

Természetesen óriási szerepet játszik a makaróni nyelv kialakulásában az igénytelenség, a slamposság, a nemtörődömség. Sok, nagyon sok emigráns úgy veti bele magát a nyugati világ pénzt, anyagi javakat szerző tülekedésébe, hogy legkisebb gondja a nyelv, az anyanyelvi kultúra. A minden áron megkapaszkodni, a minden áron föl-emelkedni érzete mindennél erősebb, és még kárhóztatni sem lehet senkit, mert itt elveszni, alábukni nagyobb tragédia, mint az otthoni csendes vegetálás.

A MORÁL

A második világháború után volt olyan vidék Ausztriában, hogy több volt a menekült, mint a helyi osztrák lakos. Komoly gondot jelentett az asszimilációjuk, különben felborult volna a hagyományos egyensúly. Ilyen értelemben a jövevények morális kötelessége az alkalmazkodás, a beilleszkedés, a jogrendszer elfogadása és az ország nyelvének megtanulása. Innen már csak egy rövid lépés a nyelvi asszimiláció.

KILÁTÁSOK

A német szavak beépülése a magyar nyelvbe nem jelent azonnali nyelvcsere, sokáig vegetálhat ez a keverék attól függően, meddig marad meg a homogén család. Vegyes házasság esetén azonnal átáll a bevándorolt az őslakos nyelvére, sőt ha lengyel vagy szerb házassodik magyarral, akkor is a németet választják kommunikáló nyelvnek.

Az igazi nyelvromlás akkor következik be, amikor strukturális változások is feltűnnek. A germanizmusok ellen rég hadakozik a nyelvészet az anyaországban is, de osztrák földön természetesen, senkinek sem bántja a fülét. Például a német szenvedő igei szerkezet magyarul nem zavaró, általánosan elfogadjuk. Például: *Sokat dolgoztunk, de hál'Istennek jól ki lettiünk fizetve.* (*Wir haben viel gearbeitet, aber wir wurden, Gott sei Dank, gut bezahlt.*)

A főnévi igenevek elszaporodása is uralkodó tünet. Volt olyan nyelvésziünk, aki az *Anyját látja jöni a korlátok felől* Arany János mondatot is germanizmusnak tartotta. Német nyelvterületen mindennapos, megszokott a *hagy* segédigével és főnévi igenévvel alkotott konstrukció: *Hagya magát órákig kéretni.* (*Er lässt sich stundenlang bitten.*)

A hangtani változások is korán jelentkeznek, elsősorban a zöngésülés (od van (az ott van helyett), és a zöngétlenülés: *peszél* (a *beszél* helyett). Gyakoribbá válik a *der*, *die*, *das* hatására az „a” és „az” az határozott névelők használata, az „egy” névelőé úgyszintén.

Szívós szófaj az ige! A magyar nyelv ékessége a tárgyi és alanyi igeragozás, és azt még azok is használják, akiknek anyanyelve az érhetetlenségig megromlott.

A kilátások tehát nem rózsásak, az nyelvromlás az emigrációban megállíthatatlan folyamat. A közelség hamis illúzióknak bizonyult. (A csehek tartottak ki legtovább, sokáig gimnáziumuk is működött Bécsben.)

Természetesen vannak törekvések a megállítására. Bécsben jelenleg kéthavonta megjelenő lap, a *Bécsi Napló* is eljut az igényesebb olvasókhoz, a nyolcvanas években hétvégi magyar iskola is indult (jelen jegyzet írója alapította azt a feleségével), sőt az osztrák iskolarendszerbe is beépítették a fakultatív magyar nyelv oktatását. Jelentős szerepe van az egyháznak, a templomi gyülekezet az egyetlen homogén magyar tömeg vasárnaponként. A szervezetek (*Europa-Club*, *Központi Szövetség*, *Erdélyi Magyarok Szövetsége*) havonta vagy időszakonként tartják összejeveteleiket, általában anyaországi művészek, tudósok, szakemberek az előadók. A *Collegium Hungaricum* fő feladata a magyar kultúra terjesztése osztrákok, a német anyanyelvűek körében.

Elenyésző hatású bármely szervezet beavatkozása. A magyarság nem egy tömbben él, hanem szétszórva ebben az elegáns olvasztótégelyben, s a nyelvcsere előbb-utóbb bekövetkezik. Ez történt a csehekkel, a szlovákokkal, a szerbekkel, horvátokkal is.

Újabban nehézséget okoz egész Nyugat-Európában az iszlám hitű lakosság, asszimilációját megnehezíti a két kultúra különbözősége és a demográfiai egyensúly felborulása. A keletről jött populáció szaporulata háromszorosa, négyszerese a bennszülött osztrák lakosságénak.

Azt megjósolni nem lehet, meddig tart még a magyar nyelv vegetálása Bécsben. Az EU új törvényeivel mind többen vállalnak munkát Ausztriában azzal a szándékkal, hogy anyagi helyzetük megszilárdulása után hazatérnek az anyaországba vagy valamelyik leszakított területre. Ezek az egyének, ezek családok – ha van is lemorzsolódás – nem vesznek el a magyarság számára, az évszázados hagyományhoz igazodva tudással, tapasztal

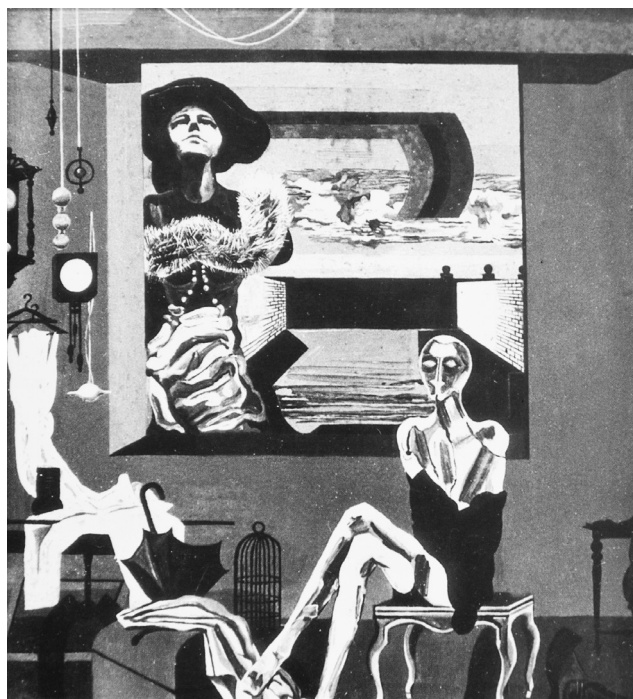
talattal, nyelvismerettel térnek vissza szülőhelyükre. De egyelőre az anyanyelvet beszélő magyarok száma fogy az osztrák fővárosban, s ha az ott született, új generációk nyelvi kultúráját vizsgáljuk, a magyar nyelv temetőkertjét tárjuk fel. Szomorú hely. A „szél-ka-szabolta magyar nyelv” romhalmaza.

S talán nem is kell a nyugati diaszpórákban keresgélni, bekövetkezhet a romlás Kassán, Pozsonyban, Kolozsvárott, Szabadkán vagy Munkácson is. Volt idő, amikor az a szóbeszéd járta, Budapest után a legnagyobb magyar város: Bukarest, annyi székely vándorolt oda munkát, megélhetést keresni. Ugyanez elmondható Bécsről is.

A hetvenes években a kolozsvári *Korunk* nyelv művelő számot adott ki, ott közölte ez egyik aggódó szakember a következő mondatot: *Angazsáljuk magunkat, hogy indeplínáljuk a szárcsimákat.* Fiatal magyar munkásnő mondta ezt az egyik gyár munkásülésén. Ijesztő példa, rémisztő jövőkép. A magyar nyelv – románul.

Ajánlatos mellőzni német nyelven egy hasonló konstrukciót. Mégiscsak Luther és Goethe nyelve az. A filozófia, a technika, a tudományok nyelve. Pedig bizonyára hemzsegnék hasonlóak az agónia fázisában. A jelen dolgozat példaanyaga csak a *kezdetet* il-lusztrálja egy színmagyar család mindennapi beszédével.

Kettőezertizenegyben.

Paulovics László: Tavasz

HEGEDŰS IMRE JÁNOS (1941) Székelyhidegkúton született irodalomtörténész. 1984-ben Ausztriába emigrált. Munkatársa volt a *Bécsi Naplónak*, tudósítója a Szabad Európa Rádióknak. Utóbbi kötete: *Benedek Elek monográfia* (2009).